

Németh István Péter

„...amit én mondanék neked, az mind kép lenne”

TŰNŐDÉS A KÖLTŐ EGRY JÓZSEFRŐL

„Amit a magyar víziós festői irány mestereiről általánosságban megállapítottak, hogy nem epikus, hanem lírai költők, Egryre a legfokozottabb mértékben igaz.”
(Farkas Zoltán)

Kállai Ernő nem tudott külön dicsérő jelzőt mondani Egryre, mint azt, hogy Ady mellett ő a mi lírikusunk. Ám nem csak a színekkel bánt mesterien. A szavakkal is. Mivel a helyesírás volt a legfőbb gondja, olyan tisztelettel bánt az anyanyelvével, hogy ne vétsen ellene, mintha élő anyagot kellene alakítania. Ezt a törvényt csupán a legjellemesebb s legkiválóbb írástudók ismerik már csak, ám Egry tudta még jól, ösztönösen. Írásai erre valának. Pilinszky vitte tökélyre a szószegény lírát, nála a hi-telesség eszköze volt a tömörség, addig Egry József egyszerűen ebből a vele született készletéből építkezhetett. Ha Pilinszky a költészet Szent Ferencé volt, mivel verseinek gazdag eszköztárát egyszer csak szétszórta, hogy igazab-ból szólhasson, addig Egry mindvégig az igazi szegénység (amit tudjuk, megvásárolni sem lehet) szófukarságává élt, beszélt, s írásaira pillantva kimondhatjuk: alkotott általa is, nem csak a rajzolt és festett képeivel.

A Keresztury Dezső kérésére az unalmas téli estén Badacsonyan megfogalmazott önéletrajzának inicialitása rögvest olyan írói teljesítmény, olyan bravúros hasonlat, amit a szavak műhelyében dolgozók máris megir-gyelhetnek:

„Március 15-én zászlók rengetegében nézem az ünneplő-vonuló tömeget. Valami furcsa érzés fog el ebben a kimagasló ünnepi hangulatban, ha rá gondolok, hogy valamikor én is e napon láttam meg - mint Styx ölében kelt kis cinege - az első napvilágot.”

A tárgyias ábrázolástól a látomásig jutott el a szavakkal bánva is; első mondatainak szárnypróbálgatásakor Egry József. A nemzeti ünnepünkkel egybeeső születésnapja alkalmával megpillantja a hömpölygő tömeget. A jelző, amit az ünnepi hangulatra akaszt, még suta mozdulat és választás eredménye. „Kimagasló ünnepi hangulat...” Mint első reptű madárka, megbocsátható neki. Hiszen könnyen lehet, hogy erre a vertikális képzetet fölkelő jelzőre épülhetett (alkotáslelektani magyarázat szerint) a tömeg mint folyó (Styx) ölében álló egyén mint cinegemadár allegória. A megfeleltetések egyértelműek, mégis olyannyira távoli pólusok egymástól, hogy a szimbólumok izgalmaival tudjuk csak befogadni őket. A lét és nemlét határán hömpölygő Styx s a fölötte lélek-szimbólumú kismadár képe danteien eksztatikus.

A konkrét, valóságos ábrázolásoknak is olyan szuggesztív erejük van Egry füzetében, hogy azokról nem

kevesebbet állít Fodor András, mint hogy a nála „földidézett gyermekkori proletáryomor döbbenetes-pontos realizmusának nincs párja a magyar próza lapjain”. Déry Tibor és Kassák után (bár költők is voltak ők!) már ez sem volna kevés túlzásnak, de hát egyrészt nem az, másrészt Egry lapszélről lapszélre rótt sorai ennél is tovább mutatnak.

Biztosan nem olvasta Proust többkötetes regényfolyamának emlékképsorozatát, ám ahogy a gyerekkorból őrzött „életeseteit” őrzi, az egészen ilyen modernfűzér, vagy mintha egy XX. századi szürrealista-expresszionista film álomszerűen, de gyorsan pörgetett részlete volna, sőt, akár litániaszerűen is tördelhető, hogy ismét a líra nyelvén szóljak felőle:

„... emlékszem az akkori világunkra.

Különböző vándorlásainkra
(apám nyakába kapaszkodva),
nagy havazásokra - vizekre -
idegen falukra - templomokra -
szentképekre.

Uradalmi bérlakásokra, bivalyokra,
vályogvetőkre, füstös odúkra,
bűdös trágyadombokra.

Ordítózásokra, sírásokra, veszekedésekre.
(Elhagyott macskánkra, kis fekete kutyánkra - rókánkra)
Ereszről lecsüngő jégcsapokra,
miket szopogattunk. Búcsúra, édes márcra,
bábokra, húsvéti hímes tojásokra.
Szarvasbogarakra, madarakra.”

A gyerekkorban rögzült képeknek vagy a valóság elemeinek ilyen leltárszerű számbavételét elvágzik majd az Egry után jövő költők, az Európa-szerte híresek, például Danilo Kis sem tett mást *Szeméttelen* című versében, mint hogy Jób szemétdombjának elkészítette a tárgyankénti leírását, hogy az elszórt rekvizitumok, civilizátorikus kelleink pusztulásának pontos ábrázolása valihasson a XX. századról. (Zalában volt kiskisolas a szerb költő! Kerkabarabáson. Kiss Dániel névre kiállított vasúti igazolványt is kapott 1943-ban.) A Zalaújlakon született Egry pedig a saját életét, sorsát nem kicsit meghatározó benyomásairól. A kamaszkort még megelőző pesti évekről a zsolnárok paralelizmusát utánozva szinte dalformában ír:

„Emlékszem a környéki üzletekre
az Andrásy út-Izabella utca sarki fűrésztelep sipító
hangjára.

A különböző szagokra,
melyek nekem szokatlanok, újak voltak.

Emlékszem az emberekre, gyerekekre,
akik accinek neveztek, mert az „add ide”-t zalaiasan
acce-nek mondtam.

Emlékszem a Hunyadi téri piacra,
ahol téli reggeleken befagyott, jeges tejet ittam.

Emlékszem a sarki kofára, akinek a taknya állandóan
csöpögött a tökre, amit sütött.

Emlékszem a suszterre, akinek oroszlanra nyírt fekete
kutyája nyakában kosárral járt a piacra.

Emlékszem az Aradi utca környéki mély, üres telekre,
pocsolyákra,
ahová mindenféle szemetet, döglött állatokat hoztak,
ahol turkáltunk.

Emlékszem a sípládás szakállas emberre, mellén
letyegő érmekkel és a
batus handlékra, éneklő hangjukra.

A vastag kardú, lószőrös kalpagú rendőrökre, akiktől
igen féltünk, meg a papagájos planétásra,
szájában valami madárfüttyöt utánzóval."

Feltűnő, de semmi csodálkoznivaló nincs e tényen,
mennyire élesen van jelen minden emlék. A kis Egryt leg-
jobban maga a kép érdekelte: nemcsak múzeumi fest-
mény, de képeslap és cégérábra is! S lám, nyelvezetében
is a kép az uralkodó. Az anyagatlan festmény mint hipo-
tézis, azaz költői feltevés is már akár, ott van Kassák La-
jos (aki szintén képzőművész és költő) Egryvel készített in-
terjújában is:

„Hirtelen közbevágom [Kassák]:

- No, no, várjunk egy pillanatra. És mi történe veled,
ha börtönbe zárnának; és semmiféle eszközhöz nem tud-
nál hozzájutni, amivel festhetnél vagy rajzolhatnál?

[Egry] Egy gyerek boldogságával elneveti magát.

- Hiába zárnának be minden eszköz nélkül, én akkor
is festenék. Nem vászonra festenék, és nem foglalnám ke-
retbe, de magamban mindig festenék. Ezt semmiféle börtön-
rendelet nem tilthatja meg nekem. Amíg élek, addig
mindig folytonosan festek. S ha egyszer bejőnnél hozzám
a börtönbe, és beszélgetnék kicsit egymással, s aztán,
ha elmennél, akkor az lenne az érzésed, hogy milyen
szép új képeket láttál Egrynél. Mert amit én mondanék ne-
ked, az mind kép lenne, azok a képek, amiket ott az üres,
sötét négy fal között magamban festettem."

Bizonylappal képpel kezdődik a költészet is, a felidézettel,
Damin már csak ráadás cicoma a ritmus és a rím...
Amelyekből szintén találunk ösztönösen és így mértéktartóan,
nem büvészkedve alkalmazott eszközöket a festő lírai
prózájában. Aszerint is tördeltem, emeltem ki ezeket a fo-
gásokat: ismétléseket, szabályos időközönként, az elbesz-

lő lélegzésének ritmusát követő azonos toldalékok vissza-
köszönését a sorvégekre helyezve. (Az amerikai hip-
piköltők számára ez a verséptési mód már általánosan el-
fogadott, például Ginsberg így írja a világhírű *Üvöltés*-ét.
Nyilvánvaló, hogy az amerikai szerző is valami ősbibb for-
mához nyúl, amikor megújítja a modern hangzást.)

A képsorokat, mert bizonyos, hogy szinte zuhogtak
rá, filmes szakszóval élve, úgy „vágta meg", ahogy
a vizualitással foglalkozó, legkiválóbb szakemberek - le-
gyenek festők, vagy filmrendezők -, s mely tevékenység
már ismét a festőkre oly jellemző képesség, adottság.

A vallomásos Egry füzetéből még jó néhány oldalt
idézhetnénk, amely hasonlóan értékes, és a legkényesebb
szépiroí és költői követelményeknek is megfelel.

Íme csupán mutatóba, hogy nem egyszeri, véletlensze-
rű írói megvilanásról beszélünk:

Kevés bútorunk van, de azok se szépek.

Kicsi könyvtárunk van, de az se valami értékes.

*A lakásunk elég átlagos, de azért jól érezzük magun-
kat benne.*

*Műtárgyunk sajnos igen kevés, de annál több az elér-
hetetlen vágyunk.*

*Néha az az érzésem, mintha értékeink egy részét igé-
nyünkkel együtt*

zálogházba tettük volna.

*Egy ecset - egy toll - egy üres felület mennyi mindent
eszünkbe tud juttatni.*

A műgy, természetesen, nem egyenletes ez a költői
szakaszokkal dúsított széppróza, mert meg-megsza-
kítják olyan részek, amelyekben nem az úgynevezett ihlet s
nem az augustinusi értelemben vett forró-őszinte, de míves
sorok az uralkodók, hanem az egyszerűbb curriculum
vitae-k és visszagondolások, szándékosan nem visszaem-
lékezést mondok, ami líraibb hangot idéz föl, s pontosan
annak felel meg a festő, akinek kezébe Keresztury adta az
írószerszámot egy önéletrajz erejére, nem pedig múzsa,
hogy mondja el a mondhatatlant is. Az elemi helyesírási hi-
bák, az alany-állítmány egyeztetésének elhibázásai mind-
mind azt mutatják, hogy Egry nem a hatásosságért, nem a
tetszeni vágyásért küszködött a nyelvi anyaggal, hanem a
jellemes igazmondásért és pontosságért. Gyönyörű rá-
adás, szinte kegyelemszerű, műzsai állapot meghaladása
ez a hideg, téli, badacsonyi házban, hogy mégis olyan
szakaszok kerültek ki keze alól, amiket csak Pascal,
Wittgenstein, Simone Weil passzusaihoz, irkalapjaihoz,
cettíjeihez, axiómáihoz, gnómáihoz lehet hasonlítani.

[Vö.: „... a filozófus is akkor igazi, ha már-már költői
szárnyalású" Illyés Gyula!]

Eredetiek, összetéveszthetetlenek, kinyilatkoztatásze-
rűek.

Közöttük olyan páratlan tömörségű „lekoppanások"
vannak, melyek a legtökéletesebb egysoros versekhez
foghatóak, vagyis: azok. Pilinszky és Weöres Sándor
költeményeivel egybevetethetőek a következő lapidáris
fóliatok:

*Az igazi művész könnye letörölhetetlen.
Egy művésztől minél többet vesznek át,
annál többje marad.
Egy rövid művészi élmény több egy átlag életnél.
Soha nem kiejtem el,
hogya a táj,
ami előttem van,
mögöttem folytatódik.
A Balatonnak nincs hétköznapja.
A Balatonon még a tehénbőgés is megzenésül.
A Balaton pálmája a fűzfa.
A Balaton a természet örömkönyve.
A Balatont a szegény emberek avatták szentté.*

Azt, hogy Egy József költő is volt, azt hiszem, lehetne bizonyítani azzal a jól hangzó paradoxonnal, hogy versek írása nélkül is az lehet valaki. (Hamvas Béla ír ilyen műzsai állapotokról, amikor az abban lévő joggal szólhat így: *I am musing.*)

De Egy Józseftől költemény is maradt fenn. Áthúzta a noteszában, de ettől még megőrződött, így nemcsak legenda, hanem érinthető valóság a verse:

Hajón

*A horizontba sárga lilák kapaszkodnak
A közeledés párába hagyja a távolodást
A kikötő ágaskodik. A tülk ijesztőt bődül
A békaretyegés jelzi a partot
Élmény-pakkom összefogom
Kiszálllok.
(Fonyód, 1947)*

Igazi költemény: leltárral. [Vö. Kosztolányi *Boldog-szomorú* dalával!] Valamennyi sora határozott névelővel kezdődik, utalva a látottak és az élményé vált jelenségek elvégzett számadására.

A hatsoros költemény nem is oly távoli rokona a távoli Kelet költőinek szemlélődve épített verseinek. Egy nem egyetlen hajóutat rögzített itt ebben az opuszban. Az út ról is beszél, tanít, ama tao-ról. Amikor egy konkrét utat jelentett meg, bár ott is eszébe jutott egy másik, akkor elengedő volt a naplószerű elbeszélés:

„A fonyódi hegyek mint tompa piramisok tükröződnek szagatatlan a párás vízben. A hajó tútlása visszaemlékeztet egy pillanatra szicíliai utunkra. Fonyódon esti madarak. Takáts Gyula vár - látom a kikötő végén horgászfelszereléssel, kínaias bajszával.”

A leheletfinom szöveg olyan, mint egy kevéske vízfestékkel készült japán kép. Az ellentétes dolgok, érzetek szerepelnek egymás mellett, ahogy a *jing* és a *jang* szerint létezhet ez a világ. Nincs külön boldogság és szomorúság. Közeledés és távolodás olvad egymásba, ijesztő nagy hang (tülk) bődül, de a halk békazenét is meghallani. Mi van birtokában a versben-képben szereplő embernek? Egyszerre a fogható és a foghatatlan. Az élmény elvont, észlelt és érzett fogalma, valamint a pakk konkrétsága. S egyetlen szóösszetétel testében: „élmény-pakk”. Amivel kiszáll az út végén. A hajóút mint életút (*via vitae*) áll már előttünk. Ahogy a tengerészsipkás költő, Illyés Gyula is láttatta a vízi utakat, Kháron ladikján vagy csak a Balaton két partja között:

*Ez volt. Velem is. Így esett.
Jött hajó, fölvev, útirány
szerint haladunk!... Tiszteleg
hidján a kapitány.*

A festő Egy József szájában is obulus volt a költői tiszta szó.

Balatonboglár-Tapolca, 1999. május

Eszik Alajos • Kövér kussdóbos